

FIZIONOMIA CARTIERULUI DE LOCUINȚE EXTRA MUROS DE LA HISTRIA ÎN PERIOADA ARHAICĂ

DE

SUZANA DIMITRIU

Cercetările care, începînd cu anul 1949, au urmărit perioada arhaică histriană, au avut în vedere două obiective :

1) Orașul așezat pe fosta insulă stîncoasă, a cărei limită spre vest pare a fi în regiunea zidului mare de incintă din epoca romană, descoperit de Vasile Pârvan¹.

2) Așezarea *extra muros*, la vest de cetate, pe platou. Acest platou, rezultat din creșterea — timp de un mileniu — a depunerilor antropogene, prezenta — în momentul întemeierii cetății, deci către sfîrșitul secolului al VII-lea î.e.n. — aspectul unui ținut lagunos, constînd dintr-o cîmpie joasă, formată din nisipuri, grinduri și mici porțiuni lacustre².

Rezultatele cercetărilor desfășurate în zonele menționate mai sus au adus esențiale contribuții la cunoașterea vieții histriene în prima perioadă de existență a orașului. Această perioadă, care se încadrează între ultimul sfert al secolului al VII-lea î.e.n.³ pînă către sfîrșitul veacului următor⁴, formase numai tangențial obiectul cercetărilor de la Histria,

¹ La circa 10 m spre est de acest zid : cf. V. Canarache, *Observații noi cu privire la topografia Histriei*, SCIV, VII, 3—4, 1956, p. 299, fig. 6 ; despre eventuala legare a acestei insule cu uscatul, într-o perioadă anterioară debarcării grecilor în acest punct ; Em. Condurachi, *Histria*, I, p. 9—10 și n. 2 ; pentru observații ulterioare, P. Coteș, *Țărmlul Mării Negre și evoluția lui în timpurile istorice (cu privire specială asupra regiunii Histria)*, *Histria*, II, București, 1966, p. 342 și urm.

² P. Coteș, *op. cit.*, p. 342 ; S. Dimitriu, *Cartierul de locuințe din zona de vest a cetății în epoca arhaică*, *Histria*, II, p. 24.

³ P. Alexandrescu, *Autour de la date de fondation d'Histria*, în *Studii Clasice*, IV, 1962, p. 49—69 (pentru cronologia urcată, conform izvorului Eusebius) ; S. Dimitriu, *Tot despre data întemeierii Histriei*, SCIV, XV, 2, 1964, p. 251—256 (pentru cronologia joasă, dedusă din interpretarea lui Pseudo-Skymnos) ; idem, *Histria*, II, p. 38—39 ; ultima discuție despre începutul acestei colonii milesiene, la D. M. Pippidi, *Din istoria Dobrogei*, I, București, 1965, p. 150—151.

⁴ Despre sfîrșitul violent al perioadei arhaice, pus în legătură cu evenimentele scito-persane ; Em. Condurachi, *Contribuții la studiul epocii arhaice la Histria*, în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, București, 1960, p. 114, 115 ; S. Dimitriu, *Histria*, II, p. 36—37 ; idem, *Événements du Pont Euxin de la fin du VIe siècle av.n.è. reflétés dans l'histoire d'Histria, Dacia*, N.S., VIII, 1964, p. 133—144. Punctul de vedere al lui D. M. Pippidi, exprimat în *Din istoria Dobrogei*, I, p. 162—163.

de dinaintea celui de-al doilea război mondial⁵. Săpăturile reluate după anul 1949 au acordat o deosebită importanță sectorului Templului Grec, în care urme bogate de cultură materială din epoca arhaică se arătasera cu peste 30 de ani în urmă⁶.

Principalul monument din această zonă, Templul A, datat la începutul secolului al V-lea î.e.n., este ridicat pe locul unui templu mai vechi⁷. Figurine precum și fragmente arhitectonice din terracotta, pictate în maniera arhaică⁸ ca și ceramica⁹ ne îngăduie prezumția că viața în această zonă sacră s-a desfășurat din primul moment de existență al coloniei. Prosperitatea coloniei întrezărită prin prisma vestigiilor de cultură materială pare să fie asigurată pe aproape întreaga durată a secolului al VI-lea î.e.n.¹⁰. De aceea existența unui bogat strat de cultură din perioada arhaică și în afara cetății propriu-zise nu a constituit o surprindere, cu toate că interpretări contradictorii asupra fizionomiei stratului respectiv nu au lipsit¹¹. Încercarea de a contura, cu ajutorul contextului arheologic, fizionomia așezării *extra muros* histriene, în perioada arhaică, constituie obiectivul articolului de față.

Trebuie însă din capul locului menționat că numai contextul arheologic singur, necoroborat cu observațiile de natură geologică și topografică, nu poate oferi un răspuns care să ne lămurească pe deplin. Cercetările geo-morfologice au determinat, după cum s-a menționat mai sus, aspectul lagunoz al terenului din spatele insulei pe care s-a stabilit nucleul inițial al coloniei milesiene. Întinderea așezării din spatele insulei — circa

⁵ Bibliografia lucrărilor despre Histria pînă în 1938 (cuprinzînd și alte perioade decît cea arhaică) la M. Lambrino, *Les vases archaïques d'Histria*, București, 1938, p. 354, App. II.

⁶ Rezultatele cercetărilor relncepute în acest sector în anul 1949 au fost expuse anual, începînd din 1950, în rapoartele preliminare din SCIV și Materiale, precum și în capitoul redactat de D. M. Pippidi, *Sectorul templului grec, Histria*, I, p. 231—278; idem, *Din istoria Dobrogei*, I, p. 168—176, cu bibliografia lucrărilor asupra acestui sector pînă în anul 1965.

⁷ Ipoteză formulată prima oară de V. Pârvan, *ACMI*, 1915, p. 199—200 și comentată de D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 170 și urm. și n. 42.

⁸ Figurinele prezentate de V. Pârvan, *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*; D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 170; fragmentul de antefix din teracotă colorată, reprezentînd capul Gorgonei; *Histria*, I, p. 258 și fig. 1 și *Din istoria Dobrogei*, p. 177, fig. 51.

⁹ Cele mai vechi exemplare din această zonă au fost publicate de P. Alexandrescu, *Around de la date de fondation d'Histria*, cat. 1—44: ex. „rhodian” A (middle wildgoat style) și Inrudite (boluri cu păsări, rhodian geometric trziu), ceramică curentă ioniană, ceramică attică și corinthiană; despre posibilitățile de revizuire a unor datări prea timpurii, cf. S. Dimitriu, *Tot despre data întemeierii Histriei*, p. 251—254.

¹⁰ Cînd la sfîrșitul veacului așezarea a suferit urmările unui violent incendiu, constat atît pe „platou” cît și în cetate: v. *supra*, n. 4, și D. M. Pippidi, *Scavi nella zona sacra di Histria, in Dacia*, N.S., VI, 1962, p. 152; S. Dimitriu, *Histria*, II, p. 31; două mari incendii în straturile adînci din cetate fuseseră semnalate încă în sondaje-puțuri efectuate în timpul cercetărilor dintre anii 1927—1938; cf. M. Lambrino, *op. cit.*, p. 15, n. 2.

¹¹ Spre deosebire de noi, care atribuim așezării *extra muros* histriene un facies net grecesc (*Histria*, II, p. 41), P. Alexandrescu înclină să vadă în jurul Histriei „o zonă elenizată, încă din sec. VI”. Este drept că nu se spune *expressis verbis* că această zonă ar fi „platoul”, dar se subliniază asemănarea cu Tariverde „în care situațiile întîlnite în cartierul histrian se repetau pe scară mai mică” (*Histria*, II, p. 275); or, Tariverde este considerat în literatura de specialitate ca o așezare indigenă puternic elenizată (*Istoria României*, I, p. 169; D. Berciu, *Din istoria Dobrogei*, I, p. 90, 94—95).

30 ha¹² — nu este în realitate atât de mare, încât să pară neobișnuită pentru o așezare arhaică, întrucât natura terenului nu permitea o densitate de locuire, egal distribuită. Așezarea arhaică *extra muros* s-a concentrat pe marginea de sud-est a platoului și în partea de nord-vest a acestuia, ambele laturi aparținând unei configurații geografice de forma unei peninsule scâldată de apele mării¹³. Relativa depărtare de cetate se poate explica deci, pe de o parte prin natura terenului locuibil, iar pe de altă parte prin necesitatea de a stabili un punct pe continent, necesar contactului cu indigenii¹⁴. Resturile foarte precare ale unui zid de apărare cu suprastructură de cărămidă par a urma laturile așezării *extra muros* histriene¹⁵, neprecedată de o așezare precolonială¹⁶.

Încă două elemente ne stau la îndemână pentru a putea contura fizionomia așezării *extra muros*: tipul de locuință și ceramica. Tipul de locuință predominant este cel de suprafață, bordeiul din nivelul arhaic II constituind o excepție în cadrul celor 54 locuințe cercetate¹⁷. Faptul că aceste locuințe se arată a fi fost modeste, compuse de cele mai multe ori dintr-o singură încăpere, cu pereți din împletituri lutuite, cu podele de lut și acoperișuri de stuf, a născut un dubiu în a le considera ca grecești. Situația de la Histria nu constituie însă în cadrul arhitecturii civile grecești un fenomen izolat. Se știe că și în alte puncte ale oikumenei locuințele private, atât în perioada arhaică, ba chiar și în cea clasică erau în general modeste, uneori și din chirpici¹⁸. După loc și împrejurări, tehnica de construcție se adapta posibilităților locale și exemplele din care reiese îmbinarea de procedee de construcție grecești și locale sînt numeroase, ca să nu cităm pentru regiunea pontică decât Berezan și Panticaepaeum¹⁹. Compararea cu tehnica de construcție indigenă din regiunea Dobrogei este deocamdată dificilă²⁰ din lipsă de analogii.

Pe lângă locuințe, un cuvînt de spus îl are și ceramica. În cadrul diferitelor categorii care au circulat pe platou în primul nivel arhaic, s-a constatat că cele mai vechi exemplare „rhodiene” pot fi sincronizate

¹² Încă în perioada primelor cercetări s-a prezumat întinderea așezării și dincolo de cetatea propriu-zisă (deci la vest de zidul mare de incintă din secolele III—IV e.n.). Denumirea, pentru această parte a orașului, de așezare civilă a fost pentru prima oară folosită de V. Pârvan (*apud*, M. Lambrino, *op. cit.*, p. 355, App. IV, unde se conferă așezării, încă la începutul secolului al VI-lea î.e.n. o suprafață de circa 30 ha); S. Dimitriu, *Histria*, II, p. 32.

¹³ V. *supra*, n. 1.

¹⁴ Em. Condurachi, *Histria*, I, p. 17, opinează pentru existența „unui emporion anterior stabilirii coloniei propriu-zise”; D. M. Pippidi, *Din istoria Dobrogei*, I, p. 162, vede în sectorul X „un cartier suburban, sau poate loc de trg la îndemna băștinașilor”.

¹⁵ Consemnat de M. Coja în *Materiale*, VIII, 1962, p. 409—415; S. Dimitriu, *Histria*, II, p. 37.

¹⁶ După cum au dovedit cercetările în stratul arhaic *extra muros*, efectuate între anii 1955—1960; cf. S. Dimitriu, *Histria*, II, p. 21 și urm., în special p. 40.

¹⁷ *Ibidem*, p. 32.

¹⁸ Pentru tehnica de construcție a locuințelor din așezarea *extra muros* arhaică histriană, și comparații cu sistemul de construcție din alte puncte ale lumii grecești, cf. S. Dimitriu, *Histria*, II, p. 32—35. Pentru întrebuițarea chirpiciului ca material de construcție la Histria, în cetate, cf. M. Lambrino, *op. cit.*, p. 358, App. VI.

¹⁹ S. Dimitriu, *Histria*, II, p. 32—33 și n. 20, 24.

²⁰ S-a putut totuși determina la Babadag, în cadrul perioadei Babadag III, centrul unor locuințe de suprafață (inf. S. Morintz).

cu cele mai vechi exemplare din același stil, provenite din cetate ²¹. Dar aceasta nu este totul. Același tablou ceramic ni-l înfățișează și cetatea și platoul, tablou în care se ilustrează Grecia orientală (categoriile „rhodian” A, B și înrudite, Samos cu cupe „Mici maestri” ioniene și Fikellura, Chios, Ionia de nord cu ceramica clazomeniană), precum și Grecia continentală, cu ceramica corinthiană și attică ²². Chiar și ceramica lucrată cu mina este distribuită, cu cele două componente ale ei, atât în cetate cât și *extra muros* ²³.

Coroborînd acum toate elementele menționate, socotim că există suficiente elemente pentru a dura o punte între cele două nuclee, care reprezintă de fapt așezarea Histria, în binomul cetate-cartier civil (în fond una și aceeași comunitate) ²⁴. Această așezare își începe existența spre sfîrșitul secolului al VII-lea, concomitent pe fosta mică insulă și pe platou și tot concomitent suferă prima mare distrugere spre ultimul deceniu al veacului următor, distrugere care s-a încercat a fi pusă în legătură cu elementele declanșate în Pont, în urma expediției persane din 513 î.e.n. ²⁵.

A treia unitate din complexul histrian este necropola tumulară, întinsă pe o suprafață de peste cinci km², concentrată o parte la nord de brațul de apă care leagă astăzi lacurile Istria și Sinoe, iar o parte la sud de acest braț ²⁶. Din numărul de tumuli care pare a fi imens, au fost săpați, pînă în prezent 40 ²⁷. Dintre aceștia ne interesează patru tumuli: XX, XVII, XIX și XII, periodizați de la jumătatea secolului al VI-lea î.e.n. pînă la începutul veacului următor. Datarea acestor tumuli a fost făcută pe bază de context și eșalonarea lor este aceea arătată mai sus ²⁸.

În funcție de rit și ritual, celor patru tumuli li s-a conferit apartenența la o populație negrească, care, desigur, nu putea fi decît cea indigenă ²⁹. Premisele unei discuții asupra raporturilor dintre grecii de la Histria și indigeni, încă din epoca arhaică, erau astfel asigurate. Pe baza știrilor de la necropolă este însă greu să se fixeze momentul de început al acestor raporturi căci pentru o perioadă de cel puțin trei sferturi de veac (ultimele decenii ale secolului al VII-lea — jumătatea secolului al VI-lea) nu există la necropolă, cel puțin deocamdată, nici un indiciu și dat fiind numărul mare al tumulilor nesăpați încă, nu se poate face nici dovada că cei patru tumuli sînt cei mai vechi din cuprinsul necropolei ³⁰.

²¹ Pentru cele mai vechi exemplare provenite din cetate vezi, *supra*, n. 3; pentru cele de pe „platou”, S. Dimitriu, *Histria*, II, *catalog ceramic*, p. 57, nr. 1—22.

²² *Ibidem*, *passim*.

²³ *Ibidem*, nr. 851—914. Ceramica lucrată cu mina, provenită din cetate este semnalată de V. Părvan (*apud* M. Lambrino, *op. cit.*, p. 360, App. VIII, unde sînt considerate ca grecești; v. *ibidem* și p. 19).

²⁴ V. și interpretarea, *supra*, n. 14.

²⁵ V. *supra*, n. 4.

²⁶ P. Alexandrescu, *Necropola tumulară, Histria*, II, p. 138—139.

²⁷ *Ibidem*, p. 135, lista tumulilor în ordine numerică.

²⁸ *Ibidem*, p. 143—159.

²⁹ *Ibidem*, în special *Comentarii*, p. 239 și urm.; *Încheiere*, p. 273 și urm.

³⁰ Cum recunoaște, de altfel, P. Alexandrescu, *ibidem*, p. 217.

În privința relațiilor greci-indigeni unele concluzii au fost cîștigate prin rezultatele cercetărilor din așezarea *extra muros*. După cum s-a arătat mai sus, ceramica indigenă este constatată prezentă în contextul grecesc, atît în cetate, cît și în „așezarea din afară”. Dacă pentru cetate nu se poate deocamdată stabili momentul (în cadrul perioadei arhaice) pătrunderii acestei ceramici, în „așezarea din afară” se constată prezența ceramicii indigene în primul nivel arhaic, deci începînd cu ultimele decenii ale secolului al VII-lea î.e.n. Trebuie însă arătat că în acest prim orizont, în care de altfel și contextul grecesc nu este atît de bogat ca în nivelurile următoare, ceramica autohtonă este cu totul sporadică. Nivelul arhaic I reflectă, în general, o slabă densitate de locuire și, în special, o prezență indigenă abia perceptibilă, ceea ce ar corespunde fazei de tatonare între coloniștii greci și băștinași.

Nivelul arhaic II înfățișează, în cadrul unei densități sporite a materialului ceramic, un procent de ceramică indigenă de asemenea sporit, ca acest procent să crească și mai mult în cadrul nivelului arhaic III, în care se constată o densitate de locuire mult accentuată³¹. Însă, cu toate că în acest influx curba ceramicii autohtone urmează pe aceea a ceramicii grecești, sub raport cantitativ, rămîne net în urmă. Ni se pare totuși că această sporire a procentului de ceramică indigenă de la nivel la nivel ar putea reflecta sporirea procentului infiltrației indigene în orbita orașului, de-a lungul perioadei arhaice și, începînd cu jumătatea secolului al VI-lea î.e.n. să facă posibilă o corelație între tumulii indigeni și elementele indigene din așezarea *extra-muros*³². Aceste concluzii sînt, bineînțeles, valabile în funcție de știrile pe care le avem în prezent la îndemînă. Dar dacă curba influxului ceramicii indigene reprezintă într-adevăr pe aceea a influxului elementului indigen în mediul așezării histriene, atunci prevedem pentru perioada anterioară jumătății secolului al VI-lea î.e.n. o slabă prezență a tumulilor negrecești, în cadrul vastei necropole. Cît privește corelația cetate-așezarea *extra muros*, din punct de vedere a prezenței elementului indigen, stabilirea corelației este posibilă pentru perioada arhaică în general, fără a putea determina deocamdată momentele.

Influxul grecesc spre continent. Cercetările în cîteva puncte în teritoriul din spatele coloniei milesiene verifică prezumția că un influx grecesc spre continent a început să se manifeste la circa o jumătate de veac de la întemeierea Histriei³³. Această roire apare ca o consecință firească a sporirii densității de locuire din nivelul arhaic III, precum și a creșterii volumului de mărfuri importate (documentată, cel puțin, prin prisma materialului ceramic) și care erau, cu siguranță, destinate a fi vehiculate spre interior.

Punctul cel mai apropiat de Histria — circa cinci km — este acela de la Istria-sat³⁴, unde s-a descoperit un cimitir plan, care, prin rit,

³¹ Vezi în acest sens, S. Dimitriu, *Histria*, II, p. 24, 37, 40, precum și P. Alexandrescu, *ibidem*, p. 275.

³² Despre această corelație, vezi și P. Alexandrescu, *Histria*, II, p. 275, cei patru tumuli reflectînd prin ritual, după autor, „vîrfurile unei populații puternic elenizate”. Nu trebuie uitat însă, că facies-ul așezării *extra muros* nu este acela al unei zone elenizate, ci este acela net grecesc. Este greu de admis că așezarea *extra muros* histriană necontestată cu un orizont precolonial să apară ca începîndu-și existența, ca indigenă grequizată dintr-o dată, sută la sută.

³³ Vezi, *infra*, n. 42.

³⁴ Mulțumim lui Vl. Zirra, care ne-a pus la îndemînă, în manuscris, raportul preliminar asupra punctului Istria-sat.

ritual și inventar vădește caracterul unui cimitir grecesc³⁵. Indiciile despre o așezare în imediată apropiere a acestui cimitir nu lipsesc.

Cercetările abia începute nu permit însă concluzia că acest punct de la Istria-sat, în imediată vecinătate cu cetatea, reflectă primii pași dinspre cetate spre interior, pentru că mormintele arhaice cercetate indică sfârșitul secolului al VI-lea î.e.n.³⁶. Evoluția acestui cimitir, care dăinuiește pînă la sfârșitul epocii elenistice oferă date interesante și, în unele privințe, deosebite de cele de la necropola histriană, căci la Istria-sat se constată, pare-se invers ca la necropola tumulară de la Histria³⁷, o indigenizare treptată a cimitirului, după încheierea secolului al VI-lea î.e.n.

³⁵ În mormintări în amfore, larnax și morminte de înhumare cu ceramică grecească.

³⁶ Toate observațiile de teren și datările citate aparțin în exclusivitate autorului.

³⁷ Pentru secolul al VI-lea î.e.n. este cunoscut în necropola histriană, după cercetările lui P. Alexandrescu, tipul JAa (b) I, II, iar pentru secolul al V-lea JAa I, II precum și tipul JAa V (Histria, II, p. 135 și *passim*). Discriminarea etnică între cele două tipuri are loc pe baza întinderii zonei de ardere, a formei gropii și a poziției ei, precum și a unor particularități de ritual (resturile calcinate deplasate sau lăsate *in situ*). Primul tip ar reflecta elementul indigen, iar tipul JAa (b) V cel grecesc, cu resturile rămase pe loc (*ibidem*, p. 266–267). Succesiunea celor două tipuri ar indica oare o „grecizare” a necropolei, inițial indigenă? (v. comentariul lui P. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 274). Rămân încă nelămurite din punct de vedere al repartizării etnice: mormintele de înhumare (M I 500–400; XVIII către 400 sau începutul secolului al IV-lea) și cenotafele (XI către începutul secolului V și XIII, secolele VI–V), precum și ponderea elementelor negrecești în contextul determinat ca grecesc.

Factorii negrecești din necropola tumulară histriană ar consta, după autorul cercetărilor, în unele particularități de construire a tumurilor (șanțuri periferice și platforme funerare) cărora li se adaugă și unele particularități în cadrul ritului (după cum s-a arătat mai sus) și al ritualului (ofrandele periferice). Toți factorii negrecești sînt orientați de către P. Alexandrescu către lumea autohtonă sud-tracică (*ibidem*, p. 23 și urm.).

Problema șanțurilor periferice poate fi discutată, chiar dacă ne-am limita în cadrul histrian.

Șanțurile periferice nu apar decît la tumulii XX, XVII și XIX (datați 560–50), către 550, 550–525). La primul tumul șanțul este segmentat, iar la XIX în afara mantalei. Deci, de fiecare dată șanțul este „altfel tratat”. La ultimul tumul arhaic, XII (510–490), cu bogate ofrande singeroase, șanțul este inobservabil.

Analogiile cele mai strînse sînt citate ca fiind acelea de la tumulii de la Duvanli (*ibidem*, p. 239). Or, la Duvanli situația este următoarea: Muschmovitza Moghila, cea mai veche, datată sfârșitul secolului al VI-lea — primele decenii ale secolului al V-lea, nu are șanț (B. Filov, *Die Grabhügelnekropole bei Duvanli, in Südbulgarien*, Sofia, 1934, p. 82, fig. 3). La movila Golemata, datată la mijlocul secolului al V-lea, sau în primele decenii din a doua jumătate a secolului (*ibidem*, p. 229), pămîntul a fost scos din două gropi din apropiere (*ibidem*, p. 98 și fig. 122); la Losarskata Moghila, prima jumătate a secolului al V-lea (*ibidem*, p. 230), aceeași situație ca la Golemata (*ibidem*, fig. 143); la Arabajiskata Moghila, datată la sfârșitul secolului al V-lea (*ibidem*, p. 230), șanțul este inobservabil pe profil (*ibidem*, fig. 151). Interpretînd drept șanțuri, Țrupile din care s-a scos pămîntul la Golemata și Losarskata, acceptarea analogiei cu situația de la Histria rămîne totuși dificilă din cauza decalajului dintre ele, de circa un secol. În vremea celor doi tumuli de la Duvanli, șanțurile periferice nu mai sînt întîlnite la Histria. Cel mai vechi tumul de la Duvanli, Muschmovitza, care s-ar putea sincroniza cu tumulii histrieni arhaici, nu are șanț. Obiceiul de a se săpa șanțuri pentru a scoate pămîntul necesar construirii tumurilor este atît de larg răspîndit (după cum arată, cu drept cuvînt, P. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 240, n. 16), încît o discriminare etnică pe baza acestui element apare improbabilă.

Funcțiunea șanțului periferic de a furniza pămîntul necesar construirii platformei funerare (*ibidem*, p. 236) este, de asemenea discutabilă, deoarece la tumulii XX și XVII, șanțurile sînt săpate în loess, iar platformele constau dintr-un pămînt brun (*ibidem*, fig. 14, 15). Nu cunoaștem situația de la tumulul XIX, iar la tumulul XII nu se observă nici șanțul, nici platforma (*ibidem*, fig. 19). Pe de altă parte, după cum a observat cercetătorul movilelor Golemata și Losarskata de la Duvanli, pămîntul scos din gropile respective a servit la ridicarea tumulului (B. Filov, *op. cit.*, p. 98 și 118).

Pentru acceptarea analogiilor propuse (P. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 240–241), ar rămîne de explicat de ce la Histria nu mai sînt folosite platformele funerare la tumulii II, XXI, XXXIII,

Al doilea punct, mai depărtat de orașul Histria, la circa 18 km, este Tariverde. Cercetările au dovedit aici existența unui orizont mai timpuriu ca cel de la Istria-sat, orizont databil în al doilea sfert al seco-

XXIX, XXXIV, deci tocmai în vremea unde sînt constatate din plin în Tracia de sud. În schimb, o platformă funerară este semnalată la Gordion în secolul al VI-lea (Rodney S. Young, *Anatolian Studies*, I, 1951, p. 11; II, 1952, p. 20, *apud* P. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 263). Se menționează, de asemenea, o platformă la vestitul tumul de la Marathon (*AthenMitt*, XVIII, 46, *apud RE sub voce Grab*) deci în mediul grecesc și, în legătură cu aceasta, observăm că unui tumul de la Histria de tip JAa V, deci „de caracter pur grecesc” (P. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 266), cum sînt tumulii XXXVI (*ibidem*, p. 201, a doua jumătate a secolului I e.n.) și XXVII (*ibidem*, p. 210, secolul al II-lea e.n.), sînt prevăzuți cu astfel de platforme. Nu se observă însă existența șanțurilor din care s-a scos pămîntul pentru platformele respective (*ibidem*, fig. 41, 48).

Dimensiunile și forma zonei de ardere ar constitui, după P. Alexandrescu, elemente de discriminare etnică. Concluziile rezultate din observațiile de teren ale cercetătorului necropolei sînt convingătoare. Mai puțin peremptoriu ni se pare (ca de altfel și autorul cercetărilor necropolei) argumentul că păstrarea *in situ* a resturilor calcinate ar asigura caracterul grecesc al tumulului respectiv (*ibidem*, p. 254, 260) deoarece și în JAaI resturile sînt uneori parțial lăsate pe loc (tumulul XIX, *ibidem*, p. 151, 249—250) sau, invers, în JAa V nu rămîn totdeauna *in situ*, ci sînt uneori aruncate, ritual, afară din groapă (tumulul XXI, *ibidem*, p. 179) sau interiorul gropii golit și resturile depuse alături (tumulul XXXVII, *ibidem*, p. 193). Ofrandele sîngeroase din cei patru tumuli arhaici, oglindesc un ritual autohton. Comentariile lui P. Alexandrescu, din acest capitol, sînt ample documentate. Singurele dubii care rămîn sînt: 1) lipsa de analogii cu lumea sud-tracică; 2) înscrierea acestui ritual de-a lungul secolului al VI-lea i.e.n. și 3) brusca lui dispariție în pragul secolului al V-lea.

În privința datării tumulului XX, P. Alexandrescu înclină, în urma revizuirii inventarului funerar să accepte, totuși, fixarea acestui tumul mai degrabă în al treilea sfert al secolului al VI-lea, decît către jumătatea secolului. Aceasta, ținînd seama de perioada de circulație a craterului attic, din cercul lui Lydos (XX/2) și a cupelor Littlemaster (XX/1, 3). Această datare o acceptăm și pentru tumulii XVII și XIX, pe baza fragmentelor de lip cup (XVII/8), band cup (XVII/2; XIX/3) și exemplarelor corinthiene tîrzii (XVII/3, XIX/7). S-ar obține astfel două grupe: de o parte grupul sincron al tumulilor XX, XVII și XIX, în al treilea sfert al secolului al VI-lea și, de altă parte, tumulul XII, databil la sfîrșitul secolului al VI-lea — începutul secolului următor. Nu ni se pare totuși exclusă și posibilitatea, ca toți cei patru tumuli să fie plasați pe același orizont. Aceasta, ținînd seama de observația general valabilă, că în inventarul unui mormînt pot exista piese de mult ieșite din circulație: ex. mormîntul nr. 19, Istria-sat, datat secolele IV—III i.e.n., în care s-au descoperit, ca existente împreună, o cupă Droop, de circulație 540—510, și o monedă histriană autonomă, de bronz, de tip secolele IV—III (Vi. Zirra, *Raport Istria-sat*, mss. p. 3—4). Dar în chiar tumulul XII conviețuiesc: fragmentul de band cup (XII/10) datat 530—520, lekythos (XII/1) 510—500, hydria-Kalpis (XII/2) 500—490 și alabastron (XII/4), care în diferite alte contexte poate cobori pînă în secolele V—IV i.e.n. (*ibidem*). De altfel, și în contextele celor mai vechi tumuli histrieni se găsesc piese cu circulație mai joasă, ca de exemplu: fragmentul de farfurie „rhodiană” B (XX/4), care circulă și în a doua jumătate a secolului al VI-lea (tipul din așezarea *extra muros*, nivel arhaic III (*Histria*, II, *Catalog ceramic*, nr. 98, 104, 105, 106); amfora fragmentară (XX/7), existentă, după cum remarcă P. Alexandrescu (*op. cit.*) și în contexte din secolul al V-lea; fragmentul de skyphos corinthian tîrziu (XVII/3), grup care dăinuiește pînă în secolul al V-lea i.e.n. (*Perachora*, II, Oxford, 1962, p. 271 și urm.); de asemenea, și fragmentul de amforă (XVII/15) despre care P. Alexandrescu ne arată (*op. cit.*) că are forma apropiată de aceea a unei amfore din depozitul de la Agora, Athena, și că este datat 480—460 i.e.n. Menționăm, în sfîrșit, fragmentul de pyxis corinthiană tîrzie II (XIX/7), cu aceeași circulație ca și fragmentul citat, XVII/3.

Acceptîndu-se însă un singur orizont pentru cei patru tumuli arhaici histrieni, care ar fi acela din ultimul sfert al secolului al VI-lea i.e.n., rămîne să se răspundă la întrebarea (formulată deocamdată de noi și ca o sugestie), dacă rămășițele celor sacrificați (oameni și cai) nu ar putea fi interpretate ca exprimînd ultima consecință a unui (sau unor) evenimente desfășurate în chip dramatic la porțile Histriei, în perioada respectivă? Incendiul suferit de așezare la sfîrșitul secolului al VI-lea i.e.n. ar sprijini această prezumție.

Nu se poate însă trece cu vederea faptul că există atît deosebiri structurale dintre resturile umane din tumulul XIX și cele din tumulul XII (Dr. Dardu Nicolăescu-Ploșșor, *Studiu*

lului al VI-lea î.e.n.³⁸. Și această așezare durează până spre sfârșitul epocii elenistice. Fizionomia așezării din secolul al VI-lea î.e.n. este surprinzător de asemănătoare cu cea histriană *extra muros*, în ceea ce privește absența unui strat colonial, tipurile de locuințe și tabloul ceramic³⁹.

Intrepretarea așezării de la Tariverde ca indigenă⁴⁰ și receptivă la formele de cultură materială grecești, superioare, ni se pare mai greu de admis, decât ipoteza că avem de-a face cu un nucleu grecesc stabilit în teritoriu, în mediu indigen, la circa o jumătate de veac după întemeierea coloniei Histria. Desigur că exprimarea acestei sugestii aduce după sine discutarea problemei teritoriului histrian, ca existent încă din faza de început a orașului⁴¹. Faptul că nucleul gen Istria-sat și Tariverde, pe lângă multe altele încă necercetate sau puțin explorate⁴² sînt constatate atît de timpuriu în mediul indigen și că aceste nucleu prosperă și continuă să existe, fără întreruperi, pînă tîrziu, în pragul epocii romane, și unele chiar în această vreme, demonstrează că se poate vorbi, încă pentru perioada arhaică nu numai de o *penetrație de mărfuri* ci și de o *fixare* a elementului grecesc într-un teritoriu în care securitatea trebuia să fie asigurată⁴³. Numai așa se explică prezența concomitentă a mărfurilor grecești, dintre care ceramica este mărturia cea mai grăitoare la Istria-sat, Tariverde, Vadul, Sinoe, Sarinasuf, Dolojmani⁴⁴, într-un teritoriu care, desigur, nu a fost atît de întins cît începe să se întrevadă din secolul al IV-lea î.e.n.⁴⁵ și cît este conturat în Hotărnicia din secolul I e.n.⁴⁶, dar în orice

antropologic al osemintelor umane descoperite la Histria în necropola tumulară, Histria, II, p. 373), cît și deosebiri de situații în care acestea au fost găsite. Caracteristic pentru tumulul XII este elementul iranian, la scheletele umane (*ibidem*), și proveniența asiatică a unor cavaline și asinide (Al. Bolomey, *Equideele din tumulul XII în necropola tumulară de la Histria, Histria, II, p. 387—396*). Pe de altă parte situația de depunere a celor omorîți diferă de la tumul la tumul. În tumulul XVII se pare că indivizii au fost în prealabil legați, în tumulul XIX au fost azvirlîți, iar în tumulul XII aduși după ce au zăcut cel puțin 3—5 zile pe cîmp (dr. Dardu Nicolăescu-Plopșor, *op. cit.*, p. 360—362). Avînd deci în vedere situațiile speciale din tumulul XII, problema unui ritual singeros pentru decedatul din tumulul respectiv rămîne încă deschisă.

³⁸ Cele mai recente comentarii (pentru perioada arhaică), împreună cu bibliografia: *Din istoria Dobrogei, I, în special p. 90; p. 100—102*.

³⁹ Același ca cel din nivelurile II și III arhaice, cu procentul de ceramică autohtonă sporit.

⁴⁰ Așa cum se apreciază în *Istoria României, I, p. 169, v. supra și n. 11*.

⁴¹ Problemă amplu discutată în studii anterioare. Ultimul comentariu, cu expunerea bibliografiei, *Din istoria Dobrogei, I, p. 194 și urm.*

⁴² O listă la I. Stoian, *În legătură cu vechimea teritoriului rural al Histriei, SCIV, VIII, 1—4, 1957, p. 197 și urm.*

⁴³ Chiar dacă era asigurată *printr-o stare de fapt*, dacă nu *una de drept*: D. M. Pippidi, *Din istoria Dobrogei, I, p. 195*.

⁴⁴ Material ceramic grecesc secolele VI—V î.e.n., din Vadu — în depozitul șantierului Histria; pentru Sinoe, v. nota precedentă; Sarinasuf, informație P. Alexandrescu; Dolojmani, informație M. Coja.

⁴⁵ După cum apreciază D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 194—195.

⁴⁶ V. Părvan, *Histria, IV, p. 31 și urm.*; I. Stoian, *op. cit.*, p. 192 și urm.; *Istoria României, I, p. 499*; D. M. Pippidi, *Hotărnicia consularului Laberius Maximus. Contribuții la istoria veche a României*, ed. a II-a, București, 1967, p. 349—385.

caz asigurat într-o măsură care să permită vehicularea nestinjenită, în cuprinsul său, a mărfurilor grecești și a purtătorilor acestor mărfuri, precum și — după nevoi — înființarea unor puncte fixe cu funcția de târguri de schimb greco-băștinașe.

Începutul acestui fenomen cu dublu aspect: influx grecesc spre continent — influx indigen spre așezare, poate fi sincronizat, credem, cu momentul cel mai înalt din desfășurarea perioadei arhaice histriene, care este cea de-a doua jumătate a secolului al VI-lea î.e.n., când se cunoaște în colonie creșterea densității de locuire și sporirea circulației de mărfuri, dintre care ceramica a rămas una din cele mai sigure mărturii.

L'ASPECT DU QUARTIER D'HABITATION EXTRA-MUROS D'HISTRIA À LA PÉRIODE ARCHAÏQUE

RÉSUMÉ

L'auteur se propose de présenter l'aspect du quartier d'habitations civiles de la colonie milésienne Histria, situé sur le plateau ouest de la cité. Ce quartier a été fondé simultanément avec la cité, c'est-à-dire au cours du dernier quart du VIIe siècle av.n.è.

Le faciès du quartier civil est nettement grec, constatation basée sur l'absence d'une couche indigène, précoloniale, ainsi que sur le tableau céramique. Dans ce contexte grec du premier niveau archaïque apparaît, en même temps, sporadiquement une présence de la céramique indigène, dont le pourcentage est plus accusé dans les deux niveaux suivants. La céramique indigène reflète la pénétration des indigènes dans le milieu grec, pénétration qui s'avère plus dense dans le troisième niveau archaïque, daté de la deuxième moitié du VIe siècle, fait également constaté dans la nécropole tumulaire de la ville.

Avec l'infiltration indigène dans le milieu grec, a lieu, simultanément, un influx grec dans la région de la colonie, et même l'établissement de points fixes, lieux d'échanges des marchandises. L'exemple de Tariverde en est concluant.

Pour que l'établissement de ces « points fixes », ainsi que cette dense pénétration de la céramique grecque soient possibles, l'auteur estime qu'il était nécessaire que la cité s'assurât, dès le commencement de son existence un territoire qu'hommes et marchandises pouvaient traverser en sûreté.

